

ΠΡΟΣ ΤΟ ΦΩΣ *

ΑΓΑΠΗΤΟΙ ΜΟΥ ΦΙΛΟΙ,

Μοῦ στέλνετε τόσο ταχτικά, τόσο ἀγαθὰ τὰ προκομμένα σας τὰ Γράμματα, ποὺ διδοφροῦ ἀπὸ μέρους μου δὲ θὰ εἴται, μιὰ καὶ μοῦ δίνεται κάποια μικρούτσικη ἀφορμὴ νὰ σᾶς πῶ, ἔτσι, ἐνα ἐφκαριστῶ, νὰ μὴν ἀποκριθῶ στὸ τυπωμένο τὸ ὄντημα ποὺ μοιράσατε σὲ δλούς σας τοὺς ἀναγνῶστες, στὴν ἔρευνα γιὰ τὶς μελλοντικὲς φυλετικὲς κατευθύνσεις, ποὺ ἴδού μάλιστα καὶ τὸ πρῶτο τῆς ἀρθρουδάκι.

— «Φρονεῖτε διτὶ μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῆς φυλῆς κατὰ μέγα μέρους σὲ ὅγκο συνοχῆς, ἥ μελλοντικὴ κατεύθυνση, θὰ μείνει ἔνιαι πρὸς ἐθνικιστικὴ δράση; Ἡ ἐθνικιστικὴ ἵδεα, ὅπως οἱ περιστάσεις καὶ ἡ φυλετικὴ κατάσταση στὰ περισμένα τὴν εἶχαν μορφώσει ὑποχρεωτικά, θὰ μείνει ἀναλλοίωτη καὶ θὰ κεντρίζει τὶς δρμές πρὸς ἔναν ἴμπεριαλισμὸν ἀποκλειστικοῦ πατριωτισμοῦ; Πρέπει ἄρα γε νὰ τείνουμε πρὸς κάπιον εὐρωπαϊκὸ πατριωτισμό, πρὸς ἔναν πατριωτισμὸν πολιτισμὸν — ποὺ τὸ πρῶτο του βῆμα εἶνε ὁ Βαλκανικὸς πατριωτισμός;»

Βέβαια πώς ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ παράγραφου ἀφτοῦ, παστρικὰ παστρικὰ τὸ νόημα δὲ βγαίνει. Καὶ δὲν τὸ λέω γιὰ νὰ σᾶς κατηγορήσω. Γιὰ νὰ σᾶς κατηγορήσω δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ, ἀφοῦ γιὰ νὰ σᾶς κατηγορήσω δὲν ἔρθα. Ἡρθα νὰ κουβεντιάσουμε σὰ φῦοι, νὰ συζητήσουμε ἂν εἶναι ἀνάγκη. Μπορεῖ μάλιστα νὰ σᾶς ἀξιῇ ἔπαινος ἀντὶς κατηγόρῳ. Μὲ τὰ σωστά μου τὸ θωρῷ, ἵσια ἐπειδὴ τῆς φρασούλας — τούτης ἐδῶ καὶ τῶν ἀλλωνῶν παρακάτω — ἡ κάποια σκοτεινάδα μᾶς δείχνει πώς σᾶς ἀρέσουνε τὰ μεγάλα, τὰ φιλοσοφικά, τὰ πολύπλοκα τὰ ζητήματα, καὶ σᾶς τιμᾶ κανεῖς γιὰ τὴ σοβαρὴ τὴν προσπάθεια, γιὰ τὴ σπουδαία τὴ πάσκιση (τὶ καλὸς δρός γιὰ τὸ effort!), ὅταν πολεμάτε, μὲ τόση ἀμάχη, νὰ μᾶς ἐκφράσετε κεῖνο ποὺ θέλετε, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ καταφέρετε πάντα.

Καὶ δὲ φταίτε σεῖς. Φταίει καθὼς ἔρετε ἥ καθαρέβουσά μας ἥ προκομμένη, ἀπὸ τὸ συνήθειο ποὺ ἔχει νὰ μὴν τὰ συλλογιέται ὁσμαῖνα, παρὰ νὰ μιλᾶ φράγκικα μὲ τύπους ψευτοελληνικούς, μὲ τύπους δηλαδὴ ποὺ ἀρχαῖος δὲν εἶναι, ποὺ ἀκόμα λιγώτερο συφωνῦνε μὲ τὴ ζωντανή μας ἡ γραμματική. Τέτοιος ὁ τύπος κατεύθυνσις, κατευθύνσεις. Ἡ λέξη δυσκολονόητη κι ἀπόφεωτη. Όστόσο εἶναι ἥ λέξη ποὺ στὴν ἔρεβνά σας ἔχει τὴν πρώτη θέση. Καταλάβατε τώρα; Μιὰ καὶ ἥ κυριότερη λέξη, ἔκείνη ποὺ μέσα τῆς συγκεντρώνει δλο τὸ νόημα, καθαρὴ δὲν εἶναι, φυσικὸ νὰ θολώσῃ, νὰ σκοτεινιάσῃ, νὰ χαλάσῃ δλο τὸ κείμενο.

* ΣΗΜ. ΓΡΑΜΜ.—Παραμένο ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο βιβλίο μας «Ἐρευνα γιὰ τὶς μελλοντικὲς κατευθύνσεις τῆς φυλῆς μας». —

‘Υποθέτω πώς ή^τ κατεύθυνσις βγῆκε στὴ μέση γιὰ νὰ μεταφράσῃ τὸ γαλλικὸ direction ἢ τὸ γερμανικὸ Richtung, ὅπως ἀγαπᾶτε. Μὰ ἐμεῖς θέλουμε πρῶτα πρῶτα, ἔνας ὁμοιότερος ὅρος νὰ μεταφράσῃ ὅχι φράγκικη καμίαν ἀντίληψη, παρὰ μὰ ὁμοιότερη, ὅχι φράγκικες ψυχῆς, παρὰ τὴν ψυχὴ τὴν ὁμοιότερη. Ἀπάνω σ’ ἀφτό, σίγουρο πώς συφωνοῦμε. Γιατὶ κοιτάζετε πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μάθουμε τὶ ἔχει μέσα της ἡ φυλή μας καὶ ποῦ πάει, ἀν τὸ ὄφελός σουμε, καλέ, τί λέω; ἀν τὸ σκεφτοῦμε τέτοιο πρᾶμα μὲ λέξεις ποὺ δὲν εἶναι τῆς φυλῆς μας.

Φρόνιμο μοῦ φαίνεται τὸ λοιπὸ νὰ γυρεύουμε πῶς νὰ ποῦμε τὴν κατεύθυνσις ὁμοιότερα καὶ γιὰ τοῦτο, ὁμοιότερα νὰ τὸ συλλογιστοῦμε. Εἶναι τὸ σύστημα τὸ καλήτερο. Εἶναι κ’ ἔνα πιὸ καλήτερο ἀκόμη, μὰ ποὺ φέτο δὲ μοῦ εἶναι πρόχειρο. Νὰ πιάσῃ κανεὶς ὅμιλιες μὲ ἀπλοὺς ἀθρώπους καὶ κεῖ ποὺ τὸ φέρνει ὁ λόγος, νάρχισση νὰ ἔγγησῃ, ὅπως μπορέσῃ, τὴν κατεύθυνσις, χωρὶς ἔννοεῖται νὰ προφέρῃ τὴν λέξη τὴν ἴδια. Θάκοντη τάνελπιστα κι ὁ κατάλληλος ὅρος θὰ πεταχτῇ μοναχός του ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ.

‘Αλήθεια πῶς καὶ μὲ φίλους, σὰ δὲν ὑπάρχει γύρω μας λαός, γίνεται ἀριστη δουλειά, φτάνει νὰ μὴν τοὺς ὁποῖους ορτά, πῶς θὰ ποῦνε τὸ τάδε ἥ τὸ τάδε, παρὰ νῦνοίξουμε κουβέντα μακρυνὴ γιὰ τὸ ἀντικείμενο τὸ ἴδιο ποὺ μᾶς βασανίζει, καὶ θὰ διῆτε πῶς ἀξιφνα στῆς κουβέντας τὴν σειρὰ θὰ παρουσιαστῇ δαχατλίδικα τὸ σωστὸ καὶ τὸ μόνο. Θάπορήσετε μάλιστα κάμποσες φορές, ἐπειδὴ στὴ θέση τῆς εἰκόνας, τῆς μεταφράσης ποὺ προσμένουμε, ἀπροσμόνητη καμιὰ εἰκόνα ξετρυπώνει, ποὺ ἀπὸ τὴν καθαφτὸ ὁμοιότερη ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραμάτων βαστᾶ. ‘Ετσι καὶ γιὰ τὴν κατεύθυνσις, οἱ καλλιεργημένοι ἐμεῖς, οἱ ξενοθρεμμένοι θὰ βάλουμε τὰ δυνατά μας νὰ ὑποσημειώσουμε στὸν ὅρο μέσα τὴν σημασία τῆς direction ἥ καὶ τῆς διέφτυσης φτάνει νὰ τὸ ποῦμε ὁμοιότερα, μὰ δὲρος δὲρος μπορεῖ περίφημα νὰ στοχαστῇ φυσικά του ἀντίθετη μιὰ εἰκόνα καὶ νὰ σοῦ κάμη λόγο γιὰ τὴν καταστάλαξη τῆς φυλῆς, βλέποντας δηλαδὴ μὲ τὸ νού του ὅχι κίνηση, μὰ στάσιμο.

‘Εδῶ στὴν ἔξοχή, ὅπου σᾶς τὰ γράφω, μήτε φῦλο δὲν ἔχω φέτο νὰ τὸ ξετάσουμε. Αἱ προσπαθήσουμε κ’ ἔτσι. Τί δρόμο παίρνεις, ποῦ πάς; ‘Η φυλή μας ποῦ πάει, τί δρόμο παίρνεις; Νά θαρρῶ τὰ ὁμοιότερα τάληθινά. Κ’ εἶναι δραῖα. Τὸ ἴδιο κ’ οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἀγαπούσανε τάφερημένα τὰ οὐσιαστικά προτιμούσανε τὰ δήματα, ὅπως τὸ συνηθίζει πάντα δὲ λαός μας.

Μὰ μοῦ πητε, ἀλλάζουντε τὰ πράματα, ἥ ζωὴ μας ἥ φιλοσοφική, συγκοινωνική, τυπογραφική, ἀλλαξε ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ παλιά. Σήμερα τὰ οὐσιαστικὰ τάφερημένα μᾶς καταντήσανε ἀπαραίτητα.

Ξύμφημι. Λοιπὸν ἀς δοκιμάσουμε.

Δοκίμασα, εἶδα δικαστής πώς ἔδῶ μὲ τὸ δρόμο, τὴν δρομιά, τὴν δρόμη—κοιτάζετε κι ἄλλα τέτοια στὴ Ζωὴ κι Ἀγάπη—προκοπὴ δὲ βγαίνει.

Μπορεῖ νὰ βγῆ μὲ τὸ βαδίζω, βάδισμα, βάδιση, βαδισιὰ κι ὅ τι ὁρίζετε παρόμοιο. Ἰσως τὸ βαδίζω, μαζὶ του καὶ τὸ βάδισμα, σᾶς φανοῦνε κάπως ἀργόποδα, ἵσως τὰ θελήσετε πιὸ γοργά· μὰ ἔγῳ τὴν ἀργητα, τὸ ἀργοβάδισμα τουλάχιστο, δὲν τὰ περνῶ γιὰ ἐλαττώματα· ἥ γοργάδα περιττὴ στὴν ὑπόθεση τὴ δικῇ μας· δὲν τρέχει ἔνα ἔθνος ἥ σωστότερα, δὲν πρέπει νὰ τρέχῃ· πιὸ φρόνημα βαδίζει. Λοιπὸν τὸ βάδισμα γιὰ τὴν κατεύθυνσις πάει ρολοῦ. Ἀν ὅμως, καλὰ καὶ σώνει, ζητᾶτε νὰ τὸ μεστώσετε μ' ἔνα κατά, νὰ πάρῃ δύναμη, κάμτε το καταβάδισμα, καταβαδίσια, καταβάδιση. Ἐτσι, κοντόσδι στραβός, βρέθηκε πιὰ ἔνας ὄρος, ποὺ ὅτι κι ἀν ποῦμε, χίλιες φορὲς πιὸ ἔαστερος εἶναι ἀπὸ τὴν παινεμένη μας τὴν κατεύθυνσις, ποὺ πρέπει τώρα γωρίς ἄλλο νὰ τῆς δώσετε δρόμο.

Ἄργησα καὶ γώ, τί λέτε;
Διόλου!

Καιρὸν κερδίσαμε. Βέβαια, χασομέρι δὲν είναι, μὰ καὶ στάθηκε ὁ σκοπός μας νὰ ἔκαθαμαρίσουμε, ὅσο τὸ δυνατό, τοὺς λογαριασμούς μας, νὰ ἔαστερώσουμε τὴν ἰδέα μας.

Ξαστερώνω. Τὶ ὅμωρφη, τὴ μοναδική, τὶ ὁμοιαίκη λέξη! Ξαστερώνει ὁ οὐρανός, ὅπως καὶ ἔημερώνει. Τάριψηντα του, τὰ λαμπρά του τάστερια, σεργιάνι μᾶς τὰ βγάζει. Καὶ φέγγει τότες ἥ νύχτα σὰ νάτανε ἄλλη μέρα. Σύννεφο, συννεφάκι πουνθενά. Σηκώνει τὰ μάτια του ὁ ᾠρωμίδος καὶ στὸν οὐρανό του σκοτείνια δὲ βρίσκει· παντοὺ καὶ παντοὺ ἔαστερια.

Ἐλάτε τώρα μαζὶ νὰ πέσουμε, ἀδέρφαι, νὰ προσκυνήσουμε μαζὶ τὴν ψυχὴ τῆς ᾠρωμισύνης. Γιατὶ ποὺ στὸν κόσμο ἀκούστηκε τέτοια ψυχή, ψυχὴ ποὺ καὶ τῆς νύχτας τὸ σκοτάδι τὸ θέλησε φωτερό;

Καὶ φανταστήτε τὶ ἀλληλινὸ ποὺ εἶναι ἀφτὸ ποὺ λέμε, ἀφτὸ ποὺ ἔδιαιλίζουμε δῶ, ἀφοῦ στὴν κοινή, στὴν καθημερινή μας τὴν κοινέντα τὸ ἔαστερώνω σημαίνει δίνω φῶς—κι ὕστορο εἶναι εἰκόνα παρμένη ἀπὸ τὸ φῶς τὸ νυχτερονό.

Καταλάβατε τώρα; Τὸ μελλοντικὸ φυλετικὸ καταβάδισμα δὲν μπορεῖ νὰ γίνη παρὰ δλοένα πρὸς τὸ φῶς.

Καὶ δὲν είναι ὁητορικὴ ὁ λόγος μου τοῦτος, είναι ἴστορία.

Ἡ δόξα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στάθηκε ποὺ ἀπαρχῆς ἔαστερος σε τὰ καθέκαστα, τὴ φιλοσοφία, τὴ φιλολογία, ὡς καὶ τὴν ἐπιστήμη ἀκόμη. Τὰ θεμέλια ποὺ λένε πὼς μᾶς ἀνοίξανε οἱ προγόνοι, μὲ περσότερο δίκιο θὰ εἰπωθοῦνε ἔαστεριες ποὺ πρῶτοι τους χαράξανε καὶ λίγο λίγο ἀπλώσανε στὸ κάθε σκοτάδι τοῦ ἀθρώπινου τοῦ νοῦ.

Ἀπὸ τὸ φῶς λοιπὸν ἔρχεται κ' ὑστεριες ἀπὸ αἰῶνες μάβρους κατάμαβρους, στὸ φῶς γυρίζει ὁ ᾠρωμίδος.

Μὰ τὸ φῶς ἀφτὸ πμὸ εἶναι; Τὸ φῶς ἀφτὸ ἔχει ὄνόματα πολλά. Λέγεται Ἰδανισμός, ποὺ εἶναι νὰ πῇ τινάς, τὸ γνώρισμα τῆς φιλῆς, λέγεται δικιοσύνη, ποὺ εἶναι ἀπὸ τὶς ὡγύμες ὅρμες τοῦ ἐλληνισμοῦ, λέγεται ἀλήθεια, ποὺ σὰ δὲ γελιοῦμαι ἡ Ἑλλάδα τῇ μελέτησε, ἡ Ἑλλάδα τὴν ξαστέρωσε πρώτη στὸν κόσμο.

Καὶ νὰ μὴν ἔχεινουμε ποτέ μας τὸ σημαντικότερο, πῶς ὅ τι καὶ ἄν ἔχει μέσα της ἡ ψυχή μας—Ιδανισμό, δικιοσύνη, ἀλήθεια—πρέπει νὰ τὸ ξαστερώσουμε—καὶ δὲν ξαστερώνεται τίποτε δίχως τὴ γλώσσα τὴν ἐθνική.

•*•

Δὲν ἔχουμε καιρό, μήτε καὶ ταιριάζει ἐδῶ νἀρχίσουμε ξαστερώματα γιὰ τὸ τὶ σημαίνει καθαφτὸ Ἰδανισμός, δικιοσύνη ἀλήθεια.

Εἶναι ζητήματα ποὺ θέλουνε οὐρανόμακρα φτερογύίσματα. Πολὺ πιὸ χαμηλά, πολὺ πιὸ ταπεινά, μποροῦμε νὰ προιδιορίσουμε τὶ χρειάζεται γιὰ τὴν ὥρα.

Χρειάζεται γερή στυμπαχία μὲ τὸ Σέρβο καὶ μὲ τὸ Ῥωμοῦνο. "Υστερις ἀπὸ τόσες σφραγές, ἀπὸ τόση κακοήθεια, δὲν ἀκούτε τὸ Βούλγαρο πῶς φωνάζει ἀκόμα καὶ πῶς σφιδάρει; Ἀνάγκη ὀλάτελα νὰ τσακιστῇ. Ἀφτὸ πιὰ ἡ δικιοσύνη τὸ θέλει.

Καὶ τί θέλει δ Ἰδανισμός; "Απειρονος παράδεις, οἰκενομικὰ μάλιμα, στρατὸ διαμάντι, ναφτικὸ δοματίνι. Ἀλλιῶς τοῦ νάκου! Ἀδύνατο νὰ νικήσῃ δ Ἰδανισμός, ἀδύνατο νὰ σκύψουνε τὸ κεφαλὶ τοὺς μπροστά του, τὰ πόδια του νὰ φιλήσουνε οἱ κατεργατῖοι, φυσέκηδες, μασκαράδες, μακαρονάδες, φαφλατάδες, πεζεβέγκηδες, φονιάδες, ϕέφτες, ἀχρεῖοι καὶ λοιπά, ποὺ ἔχουνε τὰ τουφέκια.

Νά ποὺ ἥρθε, ὕστερις ἀπὸ τὴ δικιοσύνη καὶ τὸν Ἰδανισμό, κ' ἡ σειρὰ τῆς ἀλήθειας.

Τί θέλει τώρα λοιπὸν ἡ ἀλήθεια;

"Η ἀλήθεια θέλει κάτι νὰ σᾶς πῶ.

•*•

Θὰ σᾶς τὸ πῶ στάφτῃ—ἀφοῦ πρῶτα ὅμως σᾶς πῶ δυνατά, πῶς διαβάζω, πῶς καμαρώνω τὰ Γράμματά σας, πῶς πέρασα τὸ τελεφταίο τὸ φυλλάδιο (γιατί τάχα τὸ τεῦχος;) ἀπὸ τὴ σελίδα 97 στὴ σελίδα 176, πῶς ἀπόρησα μὲ τὸ ταλέντο, τὴν ποίηση, τὴν ψυχή, τὴν ἔκφραση, τὴ δύναμη, τὴ χάρη, τὴ ζωή, τὴν τέχνη, τὴν πίστη ποὺ ἔχει δ καθένας ἀπὸ σᾶς.

Ἀφτὸ ταιριάζει νὰ τὸ φωνάξουμε. Τιμῷ τὸ Ῥωμαϊκὸ τόση προκοπή.

Φέρτε πιὰ τώρα καὶ τάφτε σας.

Κοινὸ γνώρισμα σὲ δλονς μοῦ φαίνεται σὰ νὰ παρατήρησα κάποια σκοτεινάδα.

Σὰ νὰ μὴ σᾶς ἀρέσῃ κιόλας νὰ ξαστερώνετε τοῦ λόγου σας. Σκοῦρα τὰ προτιμᾶτε. Φοβᾶστε μήπως καὶ σᾶς καταλάβῃ πάρα πολὺ γλήγορα δὲ ἀναγνώστης, Κάλλια, λέτε, νὰ γυρέψῃ μιὰ ὥρα μιάμιση τὸ νόημα—ὅταν ἔχει ἔτσι τὸ χαίρεται περσότερο. Ἐσεῖς φίχνετε, δὲ ἔνας πιὸ βαρί, δὲ ἄλλος πιὸ ψιλὸς ἔνα βέλος ἀπάνω στὰ γραφτά σας.

Γιατί κι ἀπὸ ποῦ;

Ἄξιζει θαρρῶ νὰ ψυχολογηθῇ.

Μὲ δίκιο, στὸ δωμαῖκο, μερικοὶ ποὺ εἶναι πιὸ προχωρημένοι, πιὸ καλλιεργημένοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὴ δημοτικὴ μας, ἀντὶς νὰ τὴν περούνε δύπως οἱ δύστυχοὶ μας οἱ καθηρεβουσιάνοι, γιὰ χυδαία καὶ γιὰ πρόστυχη, τὴν περούνε ξεναντίας γιὰ πολὺ ἀριστοκρατική, καὶ λάθος δὲν ἔχουνε, ἀφοῦ σήμερα τὴν παραδέχτηκε μονάχα, ποὺ νὰ ποῦμε, μιὰ κάποια διανοητική μας λιγαρχία.

Καὶ τότες τί ἀκολουθεῖ;

Ἄκολουθεῖ ποὺ τὸ ἵδιο ἀριστοκρατικά, φίνα, θρονιασμένα κάποτε ἀψηλά, κάμποσο μακρούνα θαρρῶ ἀπὸ τὸν ὅχλο, στέκουνε περιοδικὰ σὰν τὸ δικό σας, δύπου σὲ κάθε σελίδα μοιάζει σὰ νέρχεται κανένας νὰ λειτουργῆ στὸν ἀποκρυμμένο τὸ ναὸ τῆς Δημοτικῆς.

Κ' ἔτσι, φυσικὰ ὅσο παίρνει, θυμίζει τὸ περιοδικό σας παρόμοια περιοδικά τῆς Ἐβρώπης, ποὺ καὶ τοῦτα, ἀποραβιγμένα σὲ κανένα κορφοβούνι, δὲν τὸ καταδέχουνται νὰ ὑβρίζουνε μιὰ ματιὰ σὲ ὅ τι ζῆ καὶ κινιέται στὰ ὁζὰ τοῦ βουνοῦ.

Γιὰ τοῦτο κιόλας εἶναι σὰ σκοτεινούτσικα τὰ γραφτά τους. Δὲν τοὺς στρέγει νὰ συγκοινωνοῦνε μὲ τοὺς πολλούς, ποὺ γιὰ νὰ ποῦμε καὶ τὴ μάρβη, συχνά εἶναι κ' οἵ πιὸ ἀνόητοι.

Μιὰ ὅμως κ' ἔνα περιοδικὸ δωμαῖκο παραβγῆκε στὸν ἀριστοκρατισμὸ μ' ἔνα περιοδικὸ ἐβρωπαῖκο, ἀθελά μας φανταζούμαστε πῶς τὸ γνώρισμα τοῦ ἀριστοκρατισμοῦ εἶναι ἡ σκουράδα.

Μὰ παιδάκια μου ἀγαθά, στὴ Γαλλία δὲν τεκανταντισμὸς ἔχει τὸν λόγο του. Ἀκούς ἔκει; Κατόπι ἀπὸ αἰῶνες κ' αἰῶνες δημοτικῆς φιλολογίας, ἔχει κάποιο δικαίωμα ἔνας τεκανταντισμός, ἔνας sui generis ξεπεσμός, νὰ ξεφυτρώσῃ. Στὴν Ἑλλάδα ὅμως, δύπου ἡ δημοτικὴ τώρα μόλις ἀρχίζει νὰ γράφεται, ἡ φιλολογικὴ σκοτεινάδα νόημα δὲν ἔχει.

Καὶ νὰ μὴ νομίσετε πῶς σὰν τὸν μπουνταλὰ—ἢ τὸ δάσκαλο, ποὺ ἵσως κιόλας ἀπὸ τὸ ἵδιο αἷμα, τὸ νερούλιασμένο, νὰ βαστοῦνε—καὶ γὼ τὰ θέλω ἔτσι δλα τους μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σύγμα. Πῶς νὰ τὸ θέλω, πῶς νὰ τὸ πιστέψω κιόλας δυνατὸ τέτοιο πρᾶμα; Ἐχουμε ἵσια ἵσια στὴν Ἑλλάδα ἔναν ποιητὴ ποὺ στοὺς στίχους του συχνὰ λάμπει ἔνα γλυκόθολο φώς, ἔνα φῶς μελανό, ποὺ μέσα του νοιώθεις δὲν ξέρω τὶ πόνους μυστικούς, δὲν ξέρω τὶ θανάτους καὶ τὶ ἀλλήτη ζωή. Ἐχουμε τὸ μεγάλο μας τὸν Παλαμᾶ, τὸν τρελοαγαπημένο μου, ποὺ ποτέ σας, παιδάκια μου, δὲν πρέπει νὰ λέτε τὸ νομά του δίχως νὰ συλλογίσετε τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ πῶς τοῦ φιλεῖτε τὸ χέρι.

Μὰ τοῦ Παλαμᾶ ἡ κάποια σκοτεινάδα ἔχει ἄλλους λόγους, πηγαῖς ἀπὸ ἄλλη πηγῆ.

Πῶς νὰ σᾶς τὸ πῶ;

Νά, θαρρῶ πώς μιὰ σύγκριση θὰ μᾶς βοηθήσῃ.

Ἄπιστεφτο εἶναι κι ὁστόσο ἀληθινὰ πώς ἔνας Ρουσώ, ἔνας Γκέτες, ἀκόμη στὴν ἀρχὴ καὶ ἔνας Chateaubriand περάσαντε ἀπὸ τὴν Βενετιά, δίχως νὰ καταλάβουντε τὴν ὁμορφιά της.

Χρειάστηκε νὰ κατεβῇ ἀπὸ τὰφωτα λιμένια τῆς Ἀγγλίας ἔνας ποιητὴς ποὺ μπροστά στοὺς στίχους του οἱ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ εἶναι βρύση χρουσταλλένια, χρειάστηκε νὰ διῆ μὲ τὰ μάτια του τὴν Βενετιὰ ὁ Μπάϋρωνας, γιὰ νὰ φανερωθῇ στὸν κόσμο ἡ ποίησή της.

Καὶ γιατὶ ἀφτό;

Γιατὶ ὅλα στὴ Δημιουργία δὲν εἶναι ξάστερα σὰν τὸν οὐρανό μας, ποὺ κι ὁ ἕδιος μὴν τὸ φαντάζεστε πῶς μᾶς μολογῇ τόσο γλήγορα τὰ μυστικά του. Ἐχουντε γύρω τους τὰ πράματα ἔνα ὑφασμα, μιὰ θολάδα, μὲν ἓνα λόγο, ἓνα χρονύδι ποὺ τὰ μισοσκεπάζει, ποὺ κάποτες τάποσκεπάζει τελειωτικά.

Τέτοιο χρονύδι σκέπαζε τὰ κανάλια, τὰ δρομάκια, ὡς καὶ τὸν ἥλιο τῆς Βενετιᾶς.

Τέτοιο χρονύδι, ποὺ τόσες φορὲς περιτυλίγει τὴ Δημιουργία, τὴν ἴστορία τοῦ ἀθρώπου καὶ τὴν ψυχὴ του, ἀποβλέπει κανεὶς στοὺς θείους τοὺς στίχους τοῦ μοναδικοῦ μας τοῦ ποιητῆ.

Ἐχει μάλιστα ἡ σκοτεινάδα τοῦ Παλαμᾶ κάτι σπαραγκτικό, κάτι τραγικό εἶναι σὰ νὰ στέκεται κάποτες ὁ ποιητὴς στὴ μέση τῆς νύχτας τῆς ἀνάστερης, σὰ νάνοιγη μὲ δύναμη τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του, σὰ νὰ τρέμῃ τὸ εἶναι του ὅλο, γιὰ νὰ διῆ τάνειδωτα, γιὰ νὰ πῆ τάνειπωτα, γιὰ νὰ ξεδιαλίσῃ τάξεδιαλιστα, καὶ σὰ νὰ τοῦ ξεφέβη ξαφνικά στὴν ἀμάχη μιὰ κραβγὴ τοῦ πόνου καὶ ἐνὸς ἀβάσταχτον καημοῦ.

Ἄγιος πόνος καὶ τρισάγια ψυχή. Μὲ τὴ συνηθισμένη του τὴν καλοσύνη δ Πελαμᾶς ἔγραψε στὸ «Νουμὰ» πῶς ἡ δικῆ μου ἡ ποίηση—ἄχ! ἀν ἔχω!—εἶναι ποίημα τῆς ὑγείας. Μπορεῖ. Ἄν ὅμως ἔννοει πῶς ἡ δικῆ του εἶναι ποίηση τῆς ἀρρώστιας, τότες, μὰ τὸ ναί, θὰ τὸ ποθοῦσα πολὺ νὰ εἴμαι λιγάκι ἀρρώστος καὶ γῶ.

•••

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἀφτὸ ἐμένα τὸ σκοτάδι, ἀφτὸ ποὺ χαρακτηρίσαμε πιὸ ἀπάνω, μοῦ λείπει δλότελα καὶ κατάβαθμά μου τὸ νοιώθω πόσο τόντις μοῦ λείπει, ἀφοῦ εἶναι μεγάλη ἔλλειψη, δύτημα δὲν ὑπάρχει.

Ἐχω μανία νὰ τὰ ξαστερώνω ἔνα ἔνα καὶ σώνει. Θὰ τὸ φέρνῃ πιστέβω καὶ ἡ γλωσσολογία μου. Κάποτες μάλιστα, καὶ τὸ ξέρω, τὰ ξαστερώνω μὲ τὸ παραπάνω. Γιὰ τοῦτο ἴσως νὰ σᾶς τραβῶ μὲ τὸ μέρος μού. Ὁχι, ἐπειδὴ—καὶ στὸ συμπέρασμα τοῦτο ἥθελα νὰ φτάσω—ἐπειδὴ μεταξὺ τῆς σκοτεινάδας ποὺ φωτίζει τὰ ἔργα του

Παλαμᾶ καὶ τῆς σκοτεινάδις ποὺ πιφιτήρησα—ἡ ποὺ οὐ φάίνεται τουλάχιστο πώς παφατήρησα στὰ πινεμένα μου τὰ Γράμματά σας, εἶναι μιὰ μικρούτσικη διαφορά. Μικρούτσικη καὶ μεγαλούτσικη.

Απὸ φυσικό του εἶαι ὅπως εἶναι δὲ Παλαμᾶς, ἐνῷ φοβοῦμαι—φοβοῦμια εἴπα—μήπως σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς γένους μας τοὺς ξηλεμένους ἡ περίφημη σκοτεινάδα εἶναι ἀπὸ σύστημα, ἵσως, ποιὸς ξέρει; καὶ ἀπὸ μύμηση. Τότες πιὰ χρέος ἀπαραίτητο νὰ βαλθῇ στὸ ὁάφι.

Στὸ ὁάφι μπορεῖ νὰ τὴ βάλονμε καὶ ἄλλες φορές, γιατὶ ἔρχεται ἀπὸ κάθε εἰδος λόγονς, καὶ ἔνας ἀπὸ τοὺς κοινότερους, ἡ τεμπελιά. Σκοτεινὰ μέσα του θὰ τὰ καθφεφτίσῃ, σκοτεινὰ θὰ τὰ δῆῃ, σκοτεινὰ θὰ τὰ πῆ ὅποιος δὲν ἔμαθε στὸ νού του καὶ στὴν πέννα του δουλειά. Μὲ τὴ μέθοδο, μὲ τὴν ἀναθροφή, μὲ τὴ μάθηση, μὲ τὴ μελέτη καὶ μὲ τὴν κριτική, ἀποχτοῦμε σαΐττες, νὰ σαϊττέψουμε, ὅχι τὸν ἥλιο μαθές. Παρὰ τὸ σκοτάδι, ἔξὸν ἀν τὸ καμαράνουμε καὶ μᾶς συνέργει, ἐπειδὴ σιγχὰ σκοτεινὸς εἶναι ὅποιος γράφει χωρὶς νάχη τίποτε νὰ πῆ.

Καλὴ ἀσκηση, ὡραῖο γύμνασμα εἶναι νὰ πάρῃ κανεὶς ἔνα συγγραφέα τοῦ γαλλικοῦ δέκατου ἔβδομου αἰώνα καὶ νὰ σπουδάσῃ κατάβαθμα, ἔτσι, στὰ γερά, νὰ διερμηνέψῃ ἔνα κατεβατό. Ἀκόμη ὠφελιμότερο νὰ μεταφράσῃ στὸ ὁμοαὔτο τοῦ Ἀριστοτέλη δυὸ τρεῖς σελιδοῦλες ἢ τοῦ Ἰσοκράτη.

Μὰ τὶ κάθουμαι καὶ σᾶς δίνω τόσες ὄδηγίες; Τῷχετε μέσου ἔσεις, στὴ νιότη σας, στὴν ψυχὴ σας, τῷχετε τὸ φῶς. Ἐλλο δὲ σᾶς λείπει παρὰ νὰ βλέπετε τὴν ψυχὴ σας, καὶ τὸ φῶς της νὰ μᾶς τὸ δώσετε λιγάκι ὅξω. Πόσο σᾶς ζουλέβω ἔσας! Τὶ χάζι, τὶ χρῆμα νὰ κοιτάζῃ κανεὶς τὸν οὐρανό, ἐκεὶ κάτω, στὰ μέρη τὰ φωτόλουστα, καὶ νὰ συμπιορφώνῃ τὴ ζωὴ του μὲ τὸ ὁυθμό ποὺ τοῦ μαθάνουνε τὰστέρια τὰ ἔσκεπταστα τοῦρανοῦ!

Τί ἀνάγκη λοιπὸν ἔχετε σεῖς, τί ἔρχεστε καὶ φωτάτε τοὺς γέρους γιὰ τὴ μελλοντικὴ φυλετικὴ καταντιά μας; Τὸ ἔθνος πάει ὅπου πάτε σεῖς, σίγουρα, δηλαδή, πρὸς τὸ φῶς.

Ο πιστός σας φίλος